

Яшин В.О.

Криворізький державний педагогічний університет

БІОГРАФІЧНІ РОЗВІДКИ ЩОДО КАДРОВОГО СКЛАДУ СХІДНОГО ВІДДІЛУ «VINETA» МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ ТА ПРОПАГАНДИ РАЙХУ¹

У нацистській Німеччині здійснення пропаганди покладалося на окреме міністерство освіти та пропаганди. Для цілей спеціальної пропаганди, що мала бути орієнтована на населення східних окупованих територій (радянські території), війська, тилове населення, а також полонених та, згодом, остарбайтерів в структурі цього міністерства в 1941 році був створений спеціальний Східний відділ «Vineta». Спочатку, будучи тасмним, він діяв під легальним прикриттям як перекладацьке бюро з декількома десятками перекладачів, але згодом отримав нові завдання і штат його значно виріс. Виявилося, що окрім логічного в таких умовах залучення фахівців в галузі пропаганди: журналістів, письменників, художників, лекторів, до спецвідділу були залучені представники майже всієї політичної, інтелектуальної, військової та творчої еміграції з теренів колишньої Російської імперії. У статті досліджено деякі етапи життєвого шляху співробітників спецвідділу та факти їхньої біографії. До роботи у відділі було залучено дуже різних і непростих, з огляду на їхні біографії, людей. Це й письменники, відомі учасники революційних подій 1917–1920 років в Україні, Грузії, Білорусі, Прибалтиці тощо, учасники національних еміграційних організацій, офіцери національних збройних формувань в складі Вермахту. Показано, що спільними біографічними рисою тієї частини співробітників, життєвий шлях яких був досліджений автором, є безпосередня причетність або дотичність до визвольних змагань, більша чи менша участь в політичній діяльності еміграції; репресії з боку радянської влади; інтелектуальна творча діяльність, заняття літературою, журналістикою, образотворчим мистецтвом тощо, в еміграції чи в СРСР; артистична діяльність. Значна частина колишніх співробітників спецвідділу продовжила свою діяльність і після війни в галузі політики, економіки та культури. Пропоноване дослідження здійснювалося, у тому числі, на основі нових, розсекречених документів радянських секретних служб.

Ключові слова: спецвідділ «Вінета», пропаганда, колаборація, Рейх, СРСР, еміграція, спецслужби.

Постановка проблеми. Спецвідділу «Vineta»² (далі Східний відділ, спецвідділ, відділ, організація), що був створений і працював у складі міністерства пропаганди й освіти нацистської Німеччини стараннями доктора Е. Тауберта, відігравав украй важливу роль в системі нацистської пропаганди на окупованих територіях, будучи її безпосереднім виробником

(в усіх сенсах), творчо-інтелектуальним та організуючим центром. Кадровий склад «Vineta» складали неординарні персоналії. Життєвий шлях цих людей, як до так і після «Vineta», можливо, іноді вартий більше пера письменника, аніж історика. І в довоєнний, і у воєнний час, та ті з них, хто спромігся не потрапити до радянської зони окупації та уникнути видачі союзниками до лап радянських спецслужб, і в повоєнний час доволі успішно реалізувалися в галузі культури, освіти, політики та громадської діяльності. Але на сьогодні немає не тільки біографічних та просографічних досліджень, але й повних даних щодо кадрового складу, відтак це питання потребує вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання діяльності спецвідділу «Vineta», попри помітну увагу до історії пропаганди взагалі, залишається мало дослідженим. Справи стосовно «Vineta» перебували й перебувають в архі-

¹ Автор статті висловлює щире особисте подяку шановному пану Ніколаю Александрову, досліднику та редактору газети «Брестский вестник» (Республіка Беларусь), за люб'язно надані ним важливі матеріали стосовно біографії К. Чикаленко-Стеллецької та дозвіл на їх використання. Отримання цих матеріалів іншим чином було б надзвичайно ускладнено.

² В історичній літературі зустрічається два варіанти транскрипції цього слова: «Вінета» та «Фінета» (напр. Б.Двінов [9, с. 115]. За правилами німецької мови вірогіднішим був би останній варіант. Але, виходячи з етимології (на честь міфічного міста Венета), не менш вірогідним був би й перший варіант. Задля уникнення зайвої дискусії з ономастичних та філологічних питань, в рамках цієї статті використовуватиметься оригінальне написання «Vineta».

вах спецслужб іноді відкриті, іноді під різними грифами обмеження доступу [3, арк. 3]. Певною мірою спізнала увагу до «Vineta» з боку українських дослідників є наслідком історичних умов та інших об'єктивних особливостей функціонування вітчизняної історичної науки. Звернімо увагу на розвідки К. Долгорученко, яка зокрема, успішно досліджує питання впливу пропагандистської діяльності спецвідділу на населення окупованих територій [10;11]. У зарубіжній історіографії ситуація дещо краща: окремі аспекти діяльності спецвідділу, зокрема, радіомовлення, досліджував російський та німецький історик І. Петров [20]. Він розглядає діяльність спецвідділу з відчутною доктринальною упередженістю, притаманною сучасній російській історичній науці в цілому. Істориком також оприлюднено, віднайдений в матеріалах Бундесархіву (ФРН), список співробітників спецвідділу із вказівкою посади та, навіть, суми матеріального утримання. Цей список став одним із як джерел, так і відправних пунктів цієї розвідки [5]. У монографії Д. Жукова та І. Ковтуна досліджується діяльність «Vineta» в контексті антисемітської нацистської пропаганди, але біографічні аспекти майже повністю відсутні [13]; «Vineta» також фігурує в деяких інших дослідженнях, зокрема, Н. Волковського, А. О कोरोкова [6;19] та ін. Наявні на сьогодні дослідження, в основному, присвячені діяльності цього відділу; біографічних розвідок або просопографічних описів поки не маємо. У цілому, стосовно «Vineta» існує велика кількість **невирішених проблем**, серед яких особливості формування кадрового складу, довоєнна, воєнна та повоєнна доля співробітників.

Постановка завдання. Метою статті може бути визначене біографічно-просопографічне дослідження персонального кадрового складу спецвідділу, встановлення тих фактів біографій співробітників «Vineta», що стали спонукальними та/або вплинули на їхню співпрацю у відділі, пошук спільних та схожих рис біографій. Варто зауважити, що склад відділу сягав більше як 4000 осіб, тому ця стаття не може претендувати на вичерпність і є лише частиною публікацій розвідок автора з цієї тематики. З огляду на це, для дослідження в рамках цієї статті та пошуку можливих спільних біографічних рис, було обрано осіб різного соціального походження, що були співробітниками української, грузинської та російської редакцій «Vineta», перекладачі, художники та технічні співробітники, етнічно – українці та грузини. Практичне

завдання статті, можливо, виглядає вужче: дослідження біографічних характеристик осіб, що входили до кадрового складу «Vineta», сфери діяльності та місця перебування особи у довоєнні та повоєнні часи; особистісні характеристики; обставини початку та завершення співпраці з «Vineta»; деталі приватного життя та їхній вплив на основну діяльність; родинний статус; зовнішній вигляд (факультативно) тощо. **Джерелами** історичної інформації для цієї статті були розсекречені архівні справи СБУ (м. Дніпро), оприлюднені архівні матеріали, матеріали зарубіжної, зокрема, емігрантської періодики 1930-1970-х рр., українські емігрантські біографічні видання, мемуарна література тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спеціальний відділ «Vineta» було створено влітку 1941 року в складі Східного відділу міністерства народної освіти та пропаганди нацистського Рейху. Ініціатором створення відділу, його натхненником та ідеологом, куратором та головним консультантом весь час діяльності був бригаденфюрер, д-р Ебергарт Тауберт (Eberhard Taubert), посадовець міністерства пропаганди, близький співробітник Й. Гьоббельса [3, арк. 4(зв.); 24, s. 33]. Формально «Vineta» діяла під юридичним дахом «eingetragener Verein»: зареєстрована некомерційна організація із власним Статутом, але насправді фінансувалася через міністерство пропаганди. До її компетенції входили: відбір та підготовка пропагандистів для роботи зі слов'янськими народами, виготовлення друкованих засобів пропаганди для розповсюдження та передруку в зонах окупації, збір інформації про настрої місцевого населення, а також розвідувальна діяльність [10, с. 92–93]. На спецвідділ покладалися завдання здійснення всього комплексу пропагандистської діяльності на «східних територіях», на території Рейху серед оstarбайтерів, військовополонених, евакуйованих та емігрантів (після втрати нацистами «східних територій»), серед національних військових колабораціоністських утворень (напр., т. зв. «РОА», «Ідель-Урал» тощо) тощо [17, с. 118–119].

Велика увага приділялася підбору кадрів організації. Питому частину співробітників «Vineta», зокрема, берлінського відділу, біографії співробітників якого й досліджуються в цій статті, складали інтелектуали, що були неординарними особистостями із такою ж неординарною долею, як довоєнною, так і, кому пощастило – післявоєнною.

Найперше звернемо увагу на особистість редактора та перекладача «Vineta» Грігола (Грегор, Гено, Гіго) Ніколовича Діасамідзе (с. Сакашеті, Тифліська губернія, 25.01.1870 – 14.03.1960, США). Грузинський князь, представник старовинного роду таваді, відомого з середини XV століття, голова Брильсько-Сакашетської гілки роду Діасамідзе [8, с. 19]. Народився в селі Сакашені Тифліської губернії. Навчався в гімназії, після того на юридичному факультеті Новоросійського університету, який закінчив 1893 року. У 1897 році пережив страшну трагедію: на його очах місцевими селянами був вбитий батько, князь Ніколов [8, с. 167–168]. Після отримання університетської освіти, Григол подався до служби. Перша відома його посада – викладач грузинської мови в Закавказькому дівочому інституті в 1895 та 1896 рр. У 1897–1901 році він служив помічником, а з 1901 до 1917 року присяжним повіреним Тифліського окружного суду [8, с. 172–174]. Князь Г. Діасамідзе брав участь і в громадській діяльності: з 1894 до 1916 року був активним учасником Товариства поширення грамотності серед грузин, (заснованого 1879 року І. Чавчавадзе) та тифліського відділення Товариства сходознавців, перебував членом церковно-археологічного відділу та церковного музею грузинського духівництва грузинської єпархії Російської православної церкви [8, с. 176–178]. Журналістська діяльність Г. Діасамідзе відома, принаймні, з 1903 року, спочатку як співробітника тифліської газети «Іверія». У буремному 1906 році князь заснував суспільно-політичну та літературну газету «Воля», але її видання було припинено владою через тиждень, на шостому номері. З 1906 р. співробітничав у газеті «Меґобарі» («Друзі»), до її закриття в січні 1907 р. У 1908–1910 рр. входив до редколегії тифліської щоденної газети «Новости Закавказья» Акакія Церетелі. У 1910-1915 рр., з невеликими перервами, був видавцем та редактором щоденної політичної та літературної газети «Темі» («Громада») [8, с. 181]. Протягом своєї журналістської діяльності, Г. Діасамідзе мав тісні контакти із багатьма літераторами: письменниками, поетами, драматургами. До кола його спілкування та зв'язків входили, зокрема, видатний грузинський поет, письменник та просвітитель А. Церетелі, письменник Ш. Араґвіспірелі (Дедабрішвілі), поет Ш. Мґвімелі (Кучукашвілі), вірменський поет та письменник О. Туманян, письменник С. Мґалоблішвілі, російський поет К. Бальмонт та ін.

Незадовго до вторгнення більшовиків до Грузії, 26 лютого 1921 року, Г. Діасамідзе разом із родиною виїхав за кордон, як виявилось, назажди. Оселився князь в Берліні, де очолив грузинську колонію, підтримуючи тісні зв'язки також з грузинською політичною еміграцією, зокрема, Ш. Амїреджибі [8, с. 189]. З 1930-х років Г. Діасамідзе співробітничав в Інституті досліджень історії Східної Європи Берлінського університету та публікувався в часописі «Кавказ», що виходив в Парижі та Берліні у 1934–1939 роках та берлінському щорічнику «Jahrbücher für Geschichte Osteuropas» [25]. У «Кавказі» вийшли його «Відверті роздуми», жанр яких можна визначити як історична публіцистика, та рецензії, а в німецькомовному щорічнику – декілька рецензій на наукові видання з історії [12; 25].

У спецвідділі «Vineta» князь працював з квітня 1942 року, перебуваючи вже в поважному, 72-річному віці. Вірогідно, що протекцію склав його приятель Ш. Амїреджибі, що працював у спецвідділі з вересня 1941 року, але стверджувати це без належних доказів, зрозуміло, не можна. Жалування у 450 марок, яке мав князь, забезпечувало відносно нормальне існування в Берліні в ті часи (оренда 3-кімнатної квартири коштувала 70-90 марок) [5].

Взагалі, рівень матеріального забезпечення співробітників «Vineta» можна оцінити в межах від доволі непоганого до доволі гарного, навіть зважаючи на воєнний час. Спецвідділ мав певні переваги в постачанні і завжди забезпечувався достатньою кількістю шампанського, шнапсу, цигарок та інших продуктів, дефіцитних в тогочасному Берліні. Остання обставина породжувала корупцію та живилася нею, а корупція, у свою чергу, полегшувала як вербування співробітників з боку НКВС, так і їхню безпосередню інфільтрацію. За свідченнями П. Судоплатова, грузинською і взагалі кавказькою еміграцією в Європі опікувався особисто Л. Берія і робив це дуже активно ще з початку 1920-х років [1, с. 159; 2, с. 239–240; 22, с. 168]. У 1930-ті роки закордонна резидентура ДПУ була «буквально завалена його [Берії – авт.] директивами щодо розробки грузинської еміграції, особливо ж меншовиків, екзильний уряд знаходився в Парижі» [22, с. 111–112]. Продовжилася ця робота і в повоєнний час [22, с. 510].

Після закінчення бойових дій в Європі, Г. Діасамідзе потрапив до західної зони окупації, а у 1952 році разом із родиною виїхав до США, де продовжив свою літературну та політичну діяль-

ність. Листи та мемуари Г. Діасамідзе були опубліковані в грузинських газетах США «Чвені гза» («Наш шлях») та «Кребулі» («Збірник»). Князь був почесним головою грузинської громади Нью-Йорка та членом правління Американської ради незалежності Грузії й до кінця життя (1960 р.) стояв на позиціях несприйняття радянського імперіалізму та «російського світу». Похований на цвинтарі Успенського Ново-Дівеївського монастиря, у містечку Нанует, штат Нью-Йорк, США [8, 194–195]. Це добре відоме в США місце упокоєння еміграції. Серед інших, на цьому цвинтарі похований барон П. Врангель.

При «Vineta» працювало художньо-графічна майстерня (ательє), або, як воно фігурує в архівних документах спецслужб, «бюро Цербста», що опікувалося наочною пропагандою та розташовувалося у містечку Гальбе (Halbe), неподалік від Берліну [3, арк.40]. Біографічних відомостей про співробітників цього бюро вдалося зібрати на час написання цієї статті лише дециму, мінімум. Зокрема, дослідження архівних справ СБУ (м. Дніпро) дало можливість дещо прояснити особу художника «бюро Цербста» Сергія Голлебраха. Виходячи з віку його матері (40–45 років), рік народження самого С. Голлебраха орієнтовно міг бути між 1917 та 1925 рр. [3, арк. 41]. Сергій та його мати мати були фольксдойче, тому на початку 1943 року родина виїхала до Німеччини. Мати Голлебрах³ влаштувалася на роботу перекладачем на заводі, а її син потрапив працювати до «Vineta» [3, арк. 41]. Повеєнна доля обох наразі невідома.

У тому ж «бюро Цербста» працював художником Константін Студенцов (1909–2004), російський емігрант з 1920-х років, представник так званого «російського закордоння». До війни К. Студенцов мешкав в Бельгії, де отримав освіту в Королівській академії мистецтв. Працював у «Vineta» з 1942 до 1945 року, отримуючи непогане для відділу жалування в 450 марок [5]. У повоєнний час жив і працював у Бельгії, там же помер і похований у 2004 році.

У тому ж ательє на посаді художника співробітничав Георгій (Філіпповіч) Черепов (1909–1987), живописець, портретист та сценограф. Народився в Литві. У 1920-ті рр. працював в Чехословаччині та в Німеччині, у 1934 році переїхав до Югославії, працював художником у белградському російському театрі. Югославія

³ Прикмети матері Голлебрах: «худа, висока, курить, відсутні передні зуби» [3, арк. 41]. З огляду на «німецьку операцію» НКВС, такі прикмети відкривають простір для роздумів та подальших архівних пошуків.

була відома як один із центрів російської військової еміграції та являла в 1920–1930-ті роки надзвичайний інтерес для розвідки ДПУ. Художник завжди має велику кількість контактів, які часто, саме за цієї причини, як і джерела статків, неможливо відслідкувати – ідеальний варіант для зв'язкового агента. Висока інфільтрованість спецвідділу радянськими агентами дає підстави досліднику уважніше придивитися до обставин доволі короткочасного передування Г. Черепова в Югославії та подальшої його діяльності в Баварії, куди він переїхав того ж 1934 року. (Схожий випадок описаний радянським перебіжчиком Агабековим: у 1929 чи 1930 р., до Константинополя був нелегально відряджений співробітник ДПУ (ГПУ) Я. Блюмкін, якому зв'язковим призначили художницю, легендовану як його жінку) [2, с. 223]. Цей переїзд до містечка Меммінген часово добре укладається в зміну закордонних розвідувальних пріоритетів радянських спецслужб. До того ж Г. Черепов – портретист, що дає чудові можливості глибокого вивчення психологічних особливостей своїх замовників, тому він міг зацікавити радянську розвідку. З 1942 року Г. Черепов співпрацював у спецвідділі «Vineta». Публічних згадок про це ніде немає, за виключенням одного туманного натяку в газеті «Новое русское слово» 1971 р.: «в Берліні Г.Ф. (Черепов – В. Я.) писав плакати для кінематографічних постановок» [21]. У «Vineta» художник мав високий статус, про що свідчить його жалування: 600 марок. Після війни, у 1952 році, разом із жінкою Кларою Фазель, Г. Черепов емігрував до США, де продовжив творчу діяльність та був членом багатьох художніх організацій. Помер і похований в США.

У тому ж «бюро Цербста» з 1942 року співпрацював Аркадій Вишинський (15.09.1914, Балта – 02.12.1998, Кременчук). За родом професійних занять – архітектор, живописець і графік. Освіту отримав у Київському інженерно-будівельному інституті, який закінчив у 1939 р. У біографії А. Вишинського, вміщеній в «Енциклопедії сучасної України» («ЕСУ») вказано: «під час 2-ї світ. війни потрапив у полон. 1941–45 перебував у фашист. концтаборі Гаммельбург» [4]. У той же час, з 21.08.1942 року А. Вишинський числився як «художник, архітектор» «Vineta» із невеликим жалуванням 300 марок [5]. Зрозуміло, що в радянські часи художник мав підстави приховувати деякі факти власної біографії. У 1949 році А. Вишинського було заарештовано й засуджено за звинуваченням у співробітництві

з так званою «Російською національно-трудовою партією» (РНТП)⁴. Цю організацію було створено у м. Гаммельбург, у таборі для військовополонених офіцерів, в якому й перебував А. Вишинський. Цим табором реально й обмежувалася територія поширення діяльності РНТП. Проіснувала ця «партія» лише до 1943 року.

Подальший життєвий шлях А. Вишинського коротко викладений в цитованій статті ЕСУ [4]. На жаль, у цій статті є прикрі помилки. Так, вказано, що в «1949–56 перебував у таборах «Шарага» (Моск. обл.), 1954–1956 – в Інті Комі АРСР» [4]. Крім явної хронологічної помилки – перебування у 1954–1956 одночасно у двох таборах, є й історична та термінологічна: ніяких таборів «Шарага» ніколи не існувало. Натомість, спеціальні науково-дослідні та проектно-конструкторські установи табірно-тюремного типу на тодішньому жаргоні називалися «шарашка» (рос мовою), але не «шарага». В одному з таких таборів у підмосковному Марфіно й перебував А. Вишинський. Автори енциклопедичної статті⁵ також помиляються у назві «санаторію НКВС імені Дзержинського, нині санаторій «Росія», у проектуванні якого брав участь А. Вишинський разом із архітектором М. Мержановим. Оскільки НКВС 19 березня 1946 року було перейменовано на МДБ, то й будівля санаторію з самого початку проектувалася як «будівля санаторію МДБ імені Дзержинського». До того ж назва санаторію сьогодні не «Росія», а майже первинна⁶. Також вказано, що А. Вишинський працював головним архітектором Сіверськодонецька, хоча такого міста в Україні немає і не було, а є Северодонецьк, щодо якого існували, але не здійснилися плани перейменування на Сіверськодонецьк. Останні роки життя А. Вишинський мешкав у Кременчуці, де помер і похований.

Друкаркою-стенографісткою та перекладачкою російської редакції пропаганди була Ксенія Чикаленко-Стеллецька (с. Булохово, Чернігівщина, 18 липня 1904 – 1975, Брест або 1983, Київ), донька генерал-хорунжого Бориса Стеллецького, у 1918 році – начальника Головної квартири й Власного Штабу Гетьмана П. Скоропадського, впливового представника «русофільської» партії в оточенні гетьмана та невістка видатного українського громадського діяча Євгена Чикаленка

[7, с. 177]. До 1918 року навчалася в гімназії. Після падіння гетьманату, Б. Стеллецький емігрував до Югославії, а Ксенія із матір'ю залишилася в Києві. З 1919 до 1921 року працювала писаркою, але подальші повідомлення непевні: або ж це була 12-та армія РСЧА, або ж так звана «Українська трудова армія» [18]. До 1932 року працювала друкаркою, з 1923 до 1929 – домогосподарка. З 1929 до 1933 року працювала в системі річкового транспорту друкаркою та хронометражисткою. Потім, до 1938 року – друкарка в Наркомземі УРСР. З 1938 до 1941 друкаркою ж в Укооппромаді. У 1924 році Ксенія взяла шлюб із Петром Чикаленком (1892–1928), сином Євгена Чикаленка, секретарем посольства УНР в Стамбулі. Від цього шлюбу у 1926 році народився син Лель (Олександр) Чикаленко. У 1928 році П. Чикаленко був заарештований та засуджений як «український націоналіст» до 10 років таборів. На етапі до Соловків, де мав відбувати покарання, помер у Курській пересильній тюрмі. Наступні два шлюби Ксенії були також невдалі. З початком німецько-радянської війни Ксенія залишилася в Києві й влаштувалася на роботу друкаркою.

Обставини подальшої появи Ксенії та її сина Олександра Чикаленка в Німеччині непевні. За свідченнями самої Ксенії, що вона надала слідству НКВС, спочатку, начебто, у травні 1942 року примусово був вивезений її син, а потім вона, у пошуках сина, виїхала добровільно за оголошенням про найм друкарок на роботу в Німеччину, знайшла там сина та обидва влаштувалися до «Vineta», вона – друкаркою та перекладачем з 3 червня 1942 року, а О. Чикаленко – кур'єром з 24 липня того ж року [5; 18]. У квітні 1943 року, отримавши відпустку, Чикаленки виїхали до дядька Ксенії, В. Стеллецького, що мешкав неподалік Бреста, та до Німеччини більше не поверталися [18].

Ця версія подій, сформована радянським слідством із слів К. Чикаленко, викликає великі сумніви. Насправді, не можна і не вільно було просто так, пересічній особі, побачивши на вулиці оголошення про набір друкарок до Німеччини (?), вільно виїхати у 1942 році з окупованого Києва до Німеччини, протягом 2-3 тижнів знайти в таборі для остарбайтерів людину, витягти її звідти, вільно влаштуватися на роботу до «Vineta», наскрізь контрольовану контррозвідкою й гестапо, та ще й на жалування в 330 марок (середнє в Берліні було 400 марок), всемоєр більше остарбайтівського, а потім вільно влашту-

⁴ У статті в ЕСУ вказано, що Г. Черепов був засуджений за зв'язок із «Рос. труд. нар. партією», але це прикра помилка, насправді назва партії була така, як вказано у підписальному реченні.

⁵ Т. П. Пустовіт та В. М. Ханко

⁶ «Центральний клінічний санаторій ФСБ імені Дзержинського».

вати туди свого сина кур'ером на 75 марок, при зарплаті остарбайтера 50-60 марок. Але маємо на те пояснення: такий перебіг подій навряд чи був би можливий, аби на той час в Берліні не мешкав гетьман П. Скоропадський, колишній безпосередній начальник Б. Стеллецького – батька К. Стеллецької. Думається, роль гетьмана в усій цій історії була значна. Прийmemo це в якості допустимої робочої версії.

Після війни, в листопаді 1948 року, Ксенію Чикаленко було заарештовано і засуджено до 25 років таборів та 5 років поразки у правах із конфіскацією майна за ст. 63-1 КК БРСР (зрада Батьківщини). Відбувала покарання в Дубровлагу (Мордовія). Там, на лагпункті товаришувала з М. Улановською⁷. За свідченням останньої, в таборі К. Чикаленко вважали прихованою антисеміткою [22, с. 193]. М. Улановська також повідомляє, що начебто К. Чикаленко є двоюрідною сестрою академіка П. Капиці. Скоріше за все, це повідомлення є помилковим. Проведене автором цієї статті порівняльне дослідження родоводу П. Л. Капиці та К. Б. Чикаленко не дає підстав говорити про їхню кровну спорідненість.

У 1956 році була звільнена з ув'язнення, реабілітована президією Брестського облсуду в 1995 році. Дата смерті Ксенія Чикаленко-Стеллецької також непевна: ця сумна подія відбулася або в 1976 році в Бресті, або у 1980 році в Києві. Її син, колишній кур'ер «Vineta» Лель (Олександр) Чикаленко, мав шлюб із Ніною Кляу, донькою Адольфа Кляу, репресованого і розстріляного в 1938 році. Помер Лель (Олександр) у 1990 році в місті Акмола (кол. Целіноград, потім Астана, зараз Нурсултан), Казахстан [18].

Наприкінці статті згадаємо ще двох співробітників організації, перекладачів грузинської та української редакції, щодо яких автору вдалося зібрати інформацію, хоча й дуже обмежену. Обидва були перекладачами. Перший, перекладач грузинської редакції «Vineta» Іосіф (фон) Кемуларія, (1879 - ?), один з діячів грузинської еміграції, у 1920-1930-ті рр. мешкав у Франції. У 1929 році його та інших грузинських емігрантів стараннями та коштом було засновано храм святої Ніно в Парижі на Rue de la Rosière (Константинопольський патріархат). До початку 1990-х років це було єдине місце за межами Грузії, де богослужіння здійснювалося грузинською

мовою [14]. Наразі, повоєнна доля І. фон Кемуларія автору цієї статті невідома.

Перекладач українського перекладацького штабу Зінько (Зіновій) Тивонюк (30.10.1897 – ?), зустрічається нам як випускник 1928 року математично-природничого відділу Українського високого педагогічного інституту імені М. Драгоманова в Празі [15, с. 142; 16, с. 179,185]. У червні 1930 року він отримав ступінь доктора з математично-природничих наук (доктор філософії) [15, с. 143]. Це поки все, що відомо про З. Тивонюка.

Висновки. Східний відділ «Vineta» відіграв важливу роль в пропаганді на окупованих територіях. До співпраці у відділі було залучено багато неординарних, з огляду на їхні біографії, людей, серед яких учасники революційних подій 1917-поч 1920-х рр. в Україні, Грузії, Білорусі, Прибалтиці тощо, учасники національних еміграційних організацій, офіцери національних збройних формувань в складі Вермахту тощо. Певна частина тих, хто співробітничав у «Vineta», не розділяли нацистські ідеологічні принципи. Поки тільки в одному дослідженому випадку є непевні свідчення про можливі антисемітські переконання особи. У цілому ж, німецьку політику стосовно євреїв, принаймні, публічно, ніхто не підтримував, хоча в спецвідділі й створювалися антисемітські матеріали. Спільним спонукальним мотивом до співпраці у «Vineta» (якщо виключити економічні аспекти), скоріше була ненависть до сталінського режиму, патріотичні переконання, віра в можливість Німеччини здолати більшовизм та підтримати національно-визвольні рухи. Спільними біографічними рисою тієї частини співробітників, життєвий шлях яких був досліджений автором, є (1) безпосередня причетність або дотичність до визвольних змагань (українських, грузинських тощо); та/або (2) більша чи менша участь в політичній діяльності еміграції; та/або (3) репресії з боку радянської влади; та/або (4) інтелектуальна творча діяльність, заняття літературою, журналістикою, образотворчим мистецтвом тощо, в еміграції чи в СРСР; та/або (5) артистична діяльність. Зрозуміло, до цього всього мала бути усвідомлена згода на участь в діяльності пропагандистської машини нацистського Райху. Певна частина колишніх співробітників спецвідділу продовжила свою діяльність і після війни в галузі політики, економіки, в культурно-освітній та науковій сферах і майже всі вони до кінця життя утаємничували своє співробітництво з «Vineta».

⁷ М. Улановська – донька співробітників нелегальної резидентури НКВС/МДБ в США. У 1951 репресована за справою «Союзу боротьби за справу революції», у 1956 – реабілітована. Учасник правозахисного руху. На час написання цієї статті мешкала в Ізраїлі.

Список літератури:

1. Агабеков Г.С. ГПУ. (Записки чекиста). Berlin, 1930. 248 с.
2. Агабеков Г.С. ЧК за работой. Berlin, 1931. 335 с.
3. Архів Управління Служби безпеки України в Дніпропетровській області (АУСБУДО). Ф. 4. Оп. 1. Спр. 13. 122 арк.
4. Вишинський Аркадій Данилович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=34272
5. «Винета»: список сотрудников. (Материалы И. Петрова). URL: <https://labas.livejournal.com/927268.html>.
6. Волковский Н.Л. История информационных войн : в 2 ч. Ч. 2. Санкт-Петербург, 2003. 736 с.
7. Гай-Нижник П.П. Борис Стеллецкий – начальник головної квартири та власного штабу гетьмана П. Скоропадського. *Національна та історична пам'ять* : зб. істор. пр. Вип. 7. Київ, 2013. С. 175–183.
8. Гелашвили М. Князья Дисасамидзе. К истории рода. Сборник материалов. полн, kovsa fco vhfj cot ауют урпуорют, 2017. 1100 с.
9. Двинов Б. Власовское движение в свете док-тов. Нью-Йорк, 1950. 121 с.
10. Долгорученко К.О. Організація спеціальної служби імперського міністерства народної просвіти і пропаганди «Винета» на території райхскомісаріату «Україна». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. №3. С. 91–96.
11. Долгорученко К.О. Завдання та методи таємної діяльності спеціального відділу «Винета» (історико-правовий аспект). *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2018. № 2 (24). С. 36–44.
12. Диасамидзе Г. Откровенные беседы. *Кавказ (Le Caucase)*. *Орган независимой национальной мысли*. Париж. Ноябрь, 1938. №11/59. С. 21–24; Февраль, 1939. №2/62. С. 21–23; Май, 1939. №5. С. 18–21.
13. Жуков Д.А., Ковтун И.И. Антисемитская пропаганда на оккупированных территориях РСФСР, 1941–1944 гг. Ростов-на-Дону, 2015. 283 с.
14. Зурабишвили присутствовала на молебне в парижской церкви, основанной ее предками. URL: <https://www.apsny.ge/2019/pol/1550450868.php> (Дата звернення: 05.07.2019).
15. Мирный И.И. Український високий педагогічний інститут ім. М.П. Драгоманова 1923–1933. Прага, 1934. 144 с.
16. Наріжний С.П. Українська еміграція. Ч. I. Прага, 1942. У 2-х паг. 371 с.; іл.: ССXXXII с.
17. Обзор деятельности отдела работ д-ра Тауберга до 31.12.1944. *Двинов Б. Власовское движение*. С. 113–121.
18. Особистий архів Ніколая Александрова (Брест, Республіка Беларусь; несистематизована інформація на основі даних Архіву УКДБ РБ по Брестській області). Отримано автором статті за особистим листуванням.
19. Окроков А.В. Особый фронт. Немецкая пропаганда на Восточном фронте в годы Второй мировой войны. Москва, 2007. 294 с.
20. Петров И.Р. «И дух Ленина исчез с очень странным звуком»: учрежд. «Винета» и нацист. пропаг. против СССР. *Неприкосновенный запас*. 2016. № 4 (108). URL: http://magazines.russ.ru/nz/2016/4/i-duh-lenina-ischez-s-ochen-strannym-zvukom-uchrezhdenie-vineta.html#_ftn1 (Дата звернення: 15.02.2019).
21. Рубинская А. У художника Г.Ф. Черепова. *Новое русское слово*. 1971. 6 ноября.
22. Судоплатов П.А. Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930–1950 годы. Москва, 1998. 688 с.
23. Улановская Н.М., Улановская М.А. История одной семьи. Санкт-Петербург, 2003. 461 с.
24. Das deutsche Wort. Was veranlaßt Strauß, Gegner als „Ratten“ zu diffamieren? *Der Spiegel*. 1980. № 9. S. 29–33. URL: magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/14327657 (Дата звернення: 12.03.2019).
25. Diassamidse Gregor. “Džvarosant’a droidan” (Aus der Zeit der Kreuzzüge). *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. Jahrg. 1, H. 2 (1936). P. 282–292.

Yashyn V.O. BIOGRAPHICAL RESEARCH REGARDING THE STAFF OF THE EASTERN DEPARTMENT “VINETA” OF REICH’S EDUCATION AND PROPAGANDA MINISTRY

During the Second World War, the adversaries provided extremely high value to propaganda among the population of the occupied territories and the enemy’s country. In totalitarian countries, propaganda was of particular importance. Particularly, in Nazi Germany, propaganda was relied on by the special ministry of education and propaganda. Some of its structures and aspects of their activity remained unexplored. We see these factors, first of all, as political ones. For the purpose of special propaganda, in the framework of the ministry in 1941 a special Eastern department “Vineta” was created. Initially, he was positioned as a translation bureau, which had several dozen translators, but subsequently received new tasks and the number of his employees increased significantly. In this article the staffing of the special department is investigated in

connection with its structure. It turned out that in addition to the logical involvement of professionals in the field of propaganda, for example: journalists, writers, artists, lecturers, also representatives of almost all political, intellectual, military emigration from the territories of the former Russian Empire were involved in cooperation in the special department. Most of these people were employees of the Berlin office of a special department. The article explores some stages of the life of the staff of the special department and the facts of their biography. There are different and interesting intellectuals were involved for collaboration work in the department. Their biographies and way of life are not ordinary. These are writers, well-known participants in the revolutionary events of 1917–1920 in Ukraine, Georgia, Belarus, the Baltics, etc., members of national emigration organizations, officers of national armed units within the Wehrmacht. There were even adventurers, which the guesses about his cooperation with the Soviet special services were made. Much of the former staff of the special department continued its activities after the war in politics, economy and culture. The author concludes that, given such a staffing, the organizers and curators of the department obviously placed before him also other, much larger tasks of a pro-political or special and secret nature in the future. The proposed study was carried out, including on the basis of new, declassified documents of the Soviet secret services.

Key words: *special department “Vineta”, propaganda, collaborate, Reich, USSR, emigration, secret services.*